

Ministerie van Binnenlandse Zaken en
Koninkrijksrelaties

> Retouradres Postbus 20011 2500 EA Den Haag

Aan de Voorzitter van de Tweede Kamer der Staten-
Generaal
Postbus 20017
2500 EA Den Haag

**Directoraat-Generaal
Bestuur, Ruimte en Wonen**
Directie Democratie en
Bestuur

Turfmarkt 147
Den Haag
Postbus 20011
2500 EA Den Haag
Nederland

Kenmerk
2019-0000103063

Uw kenmerk

Datum 4 maart 2019
Betreft Reactie verslag schriftelijke overleg resultaten flitspeiling en
interviews sectoren inzake 'zomertijd-wintertijd'

De vaste commissie voor Binnenlandse Zaken heeft mij op 5 februari 2019 vragen en opmerkingen voorgelegd over mijn brieven van 19 december 2018, met bijlage, over de resultaten van de flitspeiling inzake de omschakeling tussen zomer- en wintertijd en de interviews met de sectoren 'zomertijd-wintertijd'.¹ Bij de beantwoording, die ik u hiermee aanbied, is zoveel mogelijk de structuur aangehouden die in uw verslag is gebruikt.

De minister van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties,

drs. K.H. Ollongren

---

¹ Kamerstukken II, 2018/2019, 350 66, nrs. 3 en 4.

Beantwoording vragen

1. Inleiding

Ik dank de leden van de fracties van de VVD, het CDA, de D66, GroenLinks, de ChristenUnie en de SGP voor de interesse en belangstelling waarmee zij kennis hebben genomen van de brief en de door hen gestelde vragen.

De leden van de CDA-fractie vragen wat in 1977 de aanleiding is geweest voor invoering van de zomertijd en in hoeverre de overwegingen en bezwaren die in 1977 hebben geleid tot invoering van de zomertijd hun geldigheid hebben behouden. De overwegingen om destijds de zomertijd in te voeren, waren dat mensen met de langere zomeravonden beter gebruik konden maken van openluchtrecreatie, en het toerisme. Een andere overweging was de mogelijke energiebesparing. Deze overwegingen spelen ook nu een rol en betrek ik in mijn afwegingen.

De SGP wil graag een uiteenzetting over de manier waarop besluitvorming zal plaatsvinden. Dit zet ik in paragrafen 3, 4 en 5 uiteen.

2. Betrouwbaarheid van de resultaten

De leden van de VVD-fractie vragen hoe de fout in het onderzoek is ontstaan, wanneer de fout in het onderzoek is ontdekt en of de minister zeker weet of er geen nieuwe flitspeiling nodig is. Deze fout heeft het onderzoeksbureau gemaakt bij de omzetting naar platte tekst voor de online programmering voor de pre-test, en de dag erna de online uitvraag. Daarbij is waarschijnlijk sprake geweest van een tikfout; de betrokken medewerker van het onderzoeksbureau heeft 20:00 getypt waar dat 22:00 had moeten zijn. Deze fout bleek net na de publicatie van het onderzoek, op 19 december. Diezelfde dag heb ik uw Kamer per brief over deze fout geïnformeerd.

De leden van de VVD-fractie en de D66-fractie hebben vragen gesteld over de invloed van de fout op de uitkomsten van de flitspeiling. Het onderzoeksbureau geeft aan dat dit geen gevolgen zal hebben voor de conclusies van het rapport om twee redenen:

- De uitslagen ondersteunen nog steeds de conclusie dat 'altijd standaardtijd' een lichte voorkeur heeft: alleen dit tijdsysteem heeft bij de gebruikte informatiecondities (spontane mening, geholpen mening en afweging) steeds meer steun dan weerstand. Bij de andere tijdsystemen, namelijk 'altijd zomertijd' en 'de klok blijft halfjaarlijks verzet worden', is juist de weerstand steeds groter dan de steun.
- De tikfout heeft naar verwachting weinig aandacht getrokken bij de respondenten. De tikfout stond in de toelichting op de verschillen tussen 'permanente zomertijd' en huidige situatie; daarin staat dat in deze optie niets aan de zonsondergang verandert in de zomer, met daarna als extra toelichting het foutieve tijdstip van zonsondergang in de zomer. De verwachting dat de tikfout weinig aandacht heeft getrokken, wordt bevestigd door het feit dat geen van de 1.836 respondenten bij het onderzoeksbureau heeft gemeld dat ze een fout hebben gezien in de vragenlijst. Dit terwijl de respondenten als lid van het panel van het onderzoeksbureau eenvoudig kunnen antwoorden op de uitnodigingsmail met de link naar de vragenlijst, en

dat volgens het onderzoeksbureau ook regelmatig doen als ze vragen of opmerkingen hebben over de vragenlijst. Ook bij de pre-test is de fout niet opgemerkt door respondenten.

Deze redenen vind ik overtuigend. Daarom vind ik het niet nodig om de flitspeiling opnieuw uit te laten voeren.

De leden van de SGP-fractie vragen of het denkbaar is dat de volgorde waarin de informatie is verstrekt invloed heeft op de uiteindelijke beoordeling van de respondenten voor het handhaven van de huidige situatie. De leden van de SGP-fractie vragen zich tevens af of bij nieuw onderzoek wordt gekeken naar het effect van de volgorde waarin de voordelen respectievelijk de nadelen worden benoemd. Het onderzoeksbureau heeft bij alle voorgelegde opties eerst de voordelen uitgevraagd en daarna de nadelen. Mocht er al enige impact door die volgorde zijn geweest, dan is die impact vergelijkbaar geweest voor alle opties en verandert dit in principe niets aan de uiteindelijke 'voorkeursvolgorde' voor de tijdsystemen. Daarnaast zijn telkens de genoemde voordelen in de vraag daarna als nadeel genoemd (gespiegeld).

Door de leden van SGP-fractie is gevraagd of onder de respondenten voldoende duidelijk was welke omliggende landen dit betrof. In het onderzoek is draagvlak gemeten voor het principe, dat Nederland en de landen die dichtbij Nederland liggen na overleg eenzelfde tijdsysteem invoeren. Het doel was niet te achterhalen of hier draagvlak voor was met specifieke landen.

Tevens vragen de leden van SGP-fractie of onderzoek wordt gedaan met welke landen een gezamenlijke tijd nagestreefd moet worden en wat de belangrijkste criteria zijn om te bepalen naar welke landen Nederland vooral kijkt. Hierbij denk ik aan de Benelux en Duitsland, waarmee we nu al dezelfde tijdszone en een landsgrens delen. Ook denk ik aan Frankrijk, een belangrijke handelspartner die zich ook in dezelfde tijdzone bevindt en op dezelfde meridiaan ligt als Nederland.

3. Nader onderzoek

De leden van de VVD-fractie vragen welke drie tijdsystemen worden onderzocht in dit multidisciplinaire onderzoek. Het gaat om de drie tijdsystemen die het kabinet in het BNC-fiche heeft aangekondigd: behoud van het huidige systeem met de wisseling tussen zomertijd en wintertijd (standaardtijd), permanente wintertijd (standaardtijd) of permanente zomertijd.

De leden van de VVD- en D66-fracties vragen wanneer de uitkomsten van dit onderzoek worden verwacht en de VVD-fractie vraagt of de resultaten met de Kamer worden gedeeld.

Ik wil dit voorjaar de resultaten van het onderzoek beschikbaar hebben. Deze resultaten zal ik delen met uw Kamer.

4. Weging van de onderzoeksresultaten

De leden van de VVD-fractie zien twee resultaten uit de flitspeiling: het onderwerp leeft sterk onder de bevolking en de meeste Nederlanders denken de gevolgen te

kunnen overzien en zijn overtuigd van hun mening. De leden van de VVD-fractie vragen wat ik ga doen met deze resultaten en hoe deze worden gebruikt in de aangekondigde vervolgstappen. Tevens vragen zij wat de gevolgen zijn voor de opzet van het multidisciplinair onderzoek. De flitspeiling bevestigt mijn eerdere constatering dat het onderwerp maatschappelijk leeft. Daarom hecht ik aan een zorgvuldige procedure. Daartoe wil ik eerst alle relevante informatie verzamelen. De flitspeiling en de interviews met sectoren geven een indicatief beeld van het draagvlak voor de verschillende tijdsystemen. Daarnaast vind ik aanvullend multidisciplinair onderzoek voor feitelijke verdieping wenselijk.

De leden van de D66-fractie vragen welke conclusie ik trek uit de uitkomst uit de flitspeiling en welke acties ik verbind aan het feit dat de meerderheid positief is over afstemming met buurlanden. Ik vind het van belang te weten hoe naburige landen hier tegenaan kijken. Uit de flitspeiling bleek ook al de waarde die deelnemers aan de peiling hechten aan internationale afstemming.

Tevens vragen de leden van de VVD-fractie wat er gaat gebeuren als de flitspeiling, overleg met andere landen en bevindingen van experts tegenstrijdige resultaten opleveren. De leden van de VVD-, D66-, GroenLinks-fracties stellen tevens vragen over de relatie tussen beide onderzoeken en hoe de uitkomsten samen gewogen gaan worden. De leden van de GroenLinks-fractie vragen ook hoe de standpunten van onze buurlanden gewogen gaan worden wanneer Duitsland en België een ander standpunt hebben. De leden van de ChristenUnie-fractie vragen in hoeverre de positiebepaling over dit onderwerp zou moeten afhangen van de voorkeuren over het hanteren van een van de drie tijdsystemen, of van een meer feitelijke analyse van de voor- en nadelen van de opties. Pas wanneer ik ook beschik over de uitkomsten van het multidisciplinaire onderzoek en de standpunten van de buurlanden, verwacht ik de gevolgen van de verschillende tijdsystemen voldoende te kunnen overzien. Pas dan kan ik de uiteenlopende belangen goed beoordelen en tot een zorgvuldige integrale afweging komen.

5. Het proces

De leden van de VVD-fractie hebben vragen gesteld over de inhoud van de gesprekken met andere lidstaten. Het kabinet houdt eraan vast dat er nu drie opties voorliggen, zoals opgenomen in het BNC-fiche: permanente standaardtijd, permanente zomertijd en het behouden van het huidige systeem. Ook hecht het kabinet aan afstemming met naburige landen. Zo heb ik op 10 januari gesproken met mijn ambtsgenoot Altmaier en hebben we het belang van afstemming gedeeld, ook met het oog op de effecten voor grenswerkers. Daarnaast ga ik met hem dit voorjaar een informele bijeenkomst met naburige landen organiseren. Zoals ik u tijdens het AO heb toegezegd, zal ik uw Kamer informeren indien er relevante ontwikkelingen zijn in dit dossier.

De leden van de VVD-fractie vragen of het Verenigd Koninkrijk betrokken wordt bij de strategische positionering van Nederland. Via de geëigende kanalen is er ook met het VK en andere lidstaten op inhoudelijke gronden contact.

Verder vraagt de VVD-fractie of er een beslismoment komt als "houden zoals het is" niet meer mogelijk is en Nederland zich moet voorbereiden op een keuze.

Het kabinet hecht eraan dat eerst duidelijk is hoe de lidstaten bij eventuele aanvaarding van het Commissievoorstel hun standaardtijd invullen, vóórdat een besluit over het Commissievoorstel wordt genomen, zodat de tijdsystemen goed met elkaar kunnen worden vergeleken. Daarom hecht het kabinet er ook aan dat handhaving van het huidige systeem als optie op tafel blijft.

De leden van de GroenLinks-fractie vragen naar de stand van zaken op Europees niveau en wanneer de regering verwacht dat er volgende stappen in dit vraagstuk worden gezet. Voor dit Commissievoorstel geldt de gewone wetgevingsprocedure, waarbij zowel de Raad van de EU als het Europees Parlement een beslissende stem hebben én voorstel kunnen aanpassen. Naar verwachting zal het Europees Parlement dit voorjaar stemmen over het Commissievoorstel. Daarnaast staat het voorstel voorlopig geagendeerd voor de Transportraad van 6 juni a.s. en is het zo mogelijk gericht op besluitvorming. Hierover wordt u via de geëigende kanalen geïnformeerd.

6. Overige vragen

De leden van de CDA-fractie vragen naar de omvang van de kosten en administratieve lasten van het halfjaarlijks verzetten van de klok. Uit de interviews met de sectoren door het onderzoeksbureau is het beeld dat de omvang van de kosten gering is. In het multidisciplinair onderzoek wordt ook gekeken naar de kosten. Van administratieve lasten is hier geen sprake. Administratieve lasten zijn de kosten om te voldoen aan informatieverplichtingen voortvloeiend uit wet- en regelgeving van de overheid. De Wet tot nadere regeling van de wettelijke tijd kent geen verplichtingen voor burgers of bedrijven om informatie aan de overheid te verstrekken.

De SGP vraagt of nauwkeuriger bekend is hoe de opvattingen in de andere lidstaten zijn, mede in het licht van het gegeven dat dit onderzoek alleen uitgaat van zelfaanmelding. Voor zover ik weet, is er geen sprake van nationale raadplegingen zonder zelfaanmelding na de eerdere publieke consultatie van de Europese Commissie.